

1

O inicio da Idade Media. Xermanos, bizantinos e musulmáns

Kassia de Constantinopla. Compositora e poeta

Nacín a principios do século IX d. C. e vivo na capital do imperio bizantino; o meu nome é Kassia de Constantinopla, son compositora e poeta. Desde a miña xuventude tiven acceso a unha formación baseada na cultura da Grecia clásica e, grazas a estes coñecementos, convertínme en escritora, creando unha extensa produción poética ao longo dos anos.

O imperio bizantino formouse tras a división do imperio romano, levada a cabo polo emperador Teodosio I no ano 395 d. C. O imperio romano de Oriente, a parte na que vivo, perdeu progresivamente os costumes latinos en favor da cultura grega. Entre os séculos VIII e IX d. C. estendeuse a prohibición de render culto ás imaxes sagradas que denominamos iconas; estas imaxes pintadas sobre táboa representan a Xesús, a Virxe ou os santos sobre fondos dourados.

Defendín a veneración destas imaxes e co tempo decidín retirarme a un mosteiro onde poder seguir realizando as miñas composicións poéticas e musicais, moitas delas de carácter relixioso, dedicadas á Virxe e ás santas.

Para comprender mellor o inicio da Idade Media, vas coñecer:

- O inicio da Idade Media. Etapas e civilizacións medievais.
- O imperio bizantino. Características, sociedade e arte.
- Os reinos xermánicos. O pobo franco e o imperio carolinxio.
- O islam. Nacemento e expansión.
- O islam. Economía, sociedade e legado cultural.

PREGUNTAS E RESPOSTAS

- 1 Cal era a capital do imperio bizantino na que viviu Kassia? Cando se formou este imperio?
- 2 Que son as iconas? Quen está representado nelas?

- 3 **Comprobamos.** Resolve as cuestións formuladas en cada un dos apartados da páxina da dereita. Para iso, podes consultar a información contida na unidade.

A Idade Media.

Etapas e civilizacións

1.1 O inicio da Idade Media e as súas etapas

Desde o século III o imperio romano sufriu a penetración dos pobos xermánicos, ata entón localizados ao outro lado das fronteiras do Rhein (Rin) e do Danubio. Para defendelo mellor, o emperador Teodosio dividiuno no ano 395 en dúas partes: o imperio romano de Occidente, con capital en Roma; e o imperio romano de Oriente, con capital en Constantinopla.

A partir de entón, cada parte seguiu unha traxectoria histórica diferente.

- O **imperio romano de Occidente** sufriu as invasións dunha serie de pobos xermánicos, como os visigodos, os suevos, os vándalos e os alanos. Finalmente, no 476 caeu en mans do pobo xermánico dos hérulos, desapareceu, e o seu territorio fragmentouse en distintos reinos xermánicos.
- O **imperio romano de Oriente**, en cambio, logrou sobrevivir á caída de Roma e ás invasións xermánicas. Adoptou o nome de imperio bizantino e mantívose ata 1453, ano no que os turcos conquistaron a súa capital, Constantinopla.

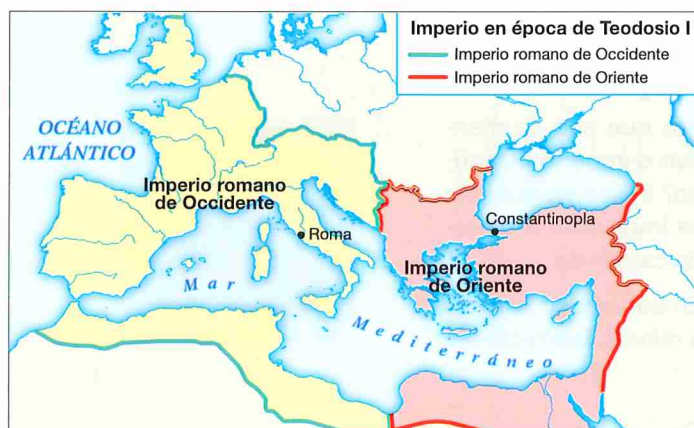
As datas de 476 e 1453 foron adoptadas por moitos historiadores para delimitar a **Idade Media**, aínda que outros prolongan o seu fin ata o descubrimento de América en 1492. Este extenso período histórico adoita subdividirse en tres grandes **etapas** de dura-

A división do imperio romano (395)

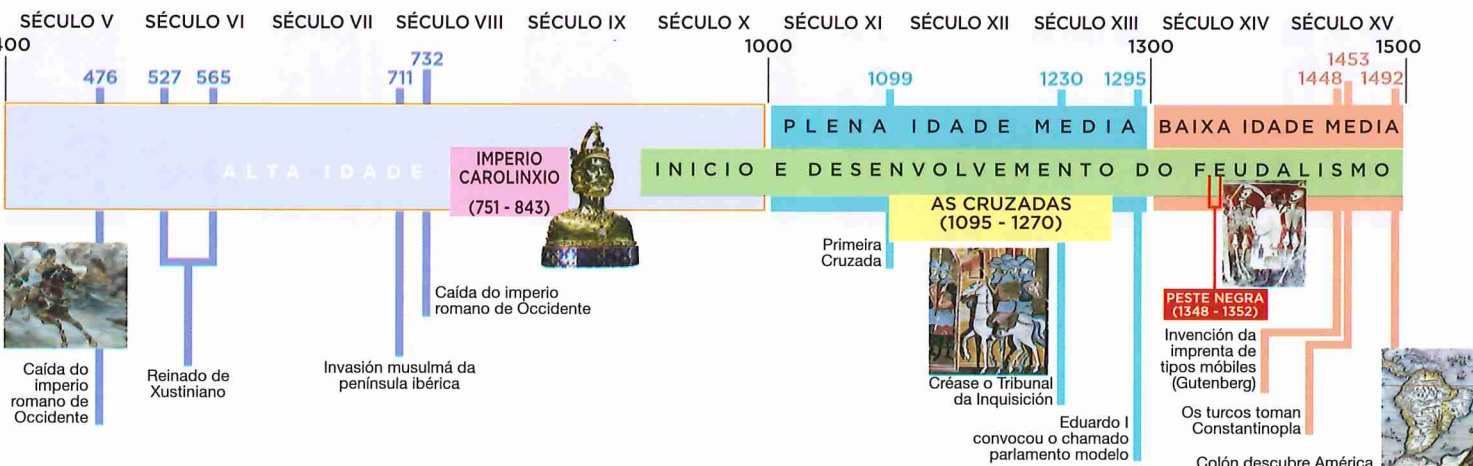
Teodosio I o Grande (346-395 d. C.). Nacido en Itálica (Hispania), foi o último emperador que gobernou a totalidade do imperio romano.

Á súa morte repartiu o imperio entre os seus dous fillos, Arcadio, que recibiu a parte oriental, e Honorio, que recibiu a occidental.

No apartado «Aplica as competencias» tes a proba: Monarquías

Períodos e acontecementos da Idade Media

O Mediterráneo no ano 1000

ción variable: a **Alta Idade Media**, que abrangue dos séculos V a X; a **Plena Idade Media**, entre os séculos XI e XIII; e a **Baixa Idade Media**, que comprende os séculos XIV e XV.

1.2 As civilizacións medievais

Durante a Idade Media conviviron e enfrontáronse no territorio do antigo imperio romano tres civilizacións: imperio bizantino, cristiandade latina e islam.

- O **imperio bizantino**, en Oriente, mantivo ao principio as tradicións romanas; pero co tempo acabou adoptando a lingua e a cultura gregas. Tamén recibiu a denominación de cristiandade ortodoxa, ao non recoñecer a primacía relixiosa do papa de Roma.
- A **cristiandade latina**, en Occidente, aglutinou os reinos establecidos no antigo imperio romano de Occidente, como os visigodos ou os francos. Estes pobos adoptaron a relixión cristiá católica, que recoñecía a autoridade do papa; e o sistema feudal, polo que tamén se denominan monarquías feudais.
- O **islam** foi unha nova relixión xurdida das predicações de Mahoma no século VI. Os seus seguidores, os musulmáns, conquistaron a partir do século VII parte dos territorios do imperio bizantino e do antigo imperio romano de Occidente. Con iso crearon unha nova civilización a cabalo entre Oriente e Occidente que rompeu a unidade cristiá das dúas marxes do Mediterráneo.

AVANZA EN COMPETENCIAS

Utilizar a cronoloxía Liña do tempo

- 1 Cantos anos durou a Idade Media? A cantos séculos equivalen?
- 2 Ordena cronoloxicamente estes acontecementos: a) toma de Constantinopla polos turcos; b) división do imperio romano; c) descubrimento de América; d) fundación do islam; e) fin do imperio romano de Occidente.

Utilizar mapas

- 3 Compara os mapas e resolve estas cuestións:
 - a) Que cambios territoriais se aprecian en Occidente?
 - b) Cales son os principais reinos xermánicos e onde se localizan?
 - c) Que cambios territoriais se producen en Oriente?

Expoñer argumentos

- 4 Busca a información e anota a resposta:
 - a) Por que e cando recibiu a Idade Media esta denominación?
 - b) En que se diferencian os cristianismos católico e ortodoxo?

Consulta o manexo da información temporal

DESTREZA

2 O imperio bizantino (I). Características xerais

2.1 A evolución histórica

Nos seus inicios, o territorio bizantino comprendía os Balcáns, Grecia, Asia Menor, Siria e Exipto. Desde o século V, a súa historia atravesou por **períodos** de auge e de decadencia.

- No **século VI**, o imperio alcanzou o seu maior esplendor con Xustiniano I (527-565). Este emperador quixo restablecer a unidade do antigo imperio romano e conquistou diversos territorios no Mediterráneo. Pero, á súa morte, a maioría perdéronse.
- No **século VII**, os musulmáns conquistaron as provincias máis ricas (Siria, Palestina e Exipto), reducindo considerablemente o seu territorio.
- Desde mediados do **século XI**, Bizancio atravesou unha profunda crise. Finalmente, os turcos acabaron conquistando Constantinopla (1453) e puxeron fin ao imperio.

2.2 O goberno e a administración

- O **goberno** do imperio bizantino recaía no emperador, que desde o século VII adoptou o título grego de basileus.

O emperador concentraba todo o poder. Para gobernar, axudábase de numerosos funcionarios e dunha lexislación baseada no dereito romano, que foi recompilada e actualizada por Xustiniano nun código: o *Corpus Iuris Civilis*.

- A **administración** organizouse en provincias dirixidas por un xefe político e militar. Nelas desempeñaron un papel moi importante a cabalería e a armada.

2.3 A economía bizantina

- A **agricultura** era a base da economía bizantina. A maioría das terras eran latifundios, grandes propiedades que pertencían á nobreza e aos mosteiros, e eran traballadas por servos.
- A **artesanía** elaborou artigos de luxo, como tecidos de seda, tapices, ourivería, marfís e esmaltes.
- O **comercio** beneficiouse da estratéxica situación de Constantinopla entre Europa e Asia, e entre os mares Mediterráneo e Negro.

A Bizancio chegaban seda de China; especias, marfil e perlas da India; e ámbar, peles e trigo do norte de Europa.

A evolución territorial

No **século VI**, Xustiniano intentou restaurar o imperio romano. Con este fin apoderouse do reino vándalo do norte de África, conquistou Italia aos ostrogodos e estableceuse no sur da península ibérica.

A **mediados do século VII**, as conquistas musulmáns reduciran o territorio bizantino á península balcánica, Asia Menor, Sicilia e algúns territorios costeiros da península itálica.

AVANZA EN COMPETENCIAS

Manexar conceptos

- 1 Explica brevemente estes termos: basileus, *Corpus Iuris Civilis*, esmaltes, especias, ámbar. Antes, consulta o vocabulario final.

Utilizar mapas

- 2 Fíxate nos mapas superiores para contestar:
 - a) Que territorios conquistou Xustiniano?
 - b) Cal era o obxectivo destas conquistas?
 - c) Que indican as frechas que aparecen no mapa?
 - d) Que territorios perdeu Bizancio no século VII e quen llos arrebatou?

Constantinopla

Situación

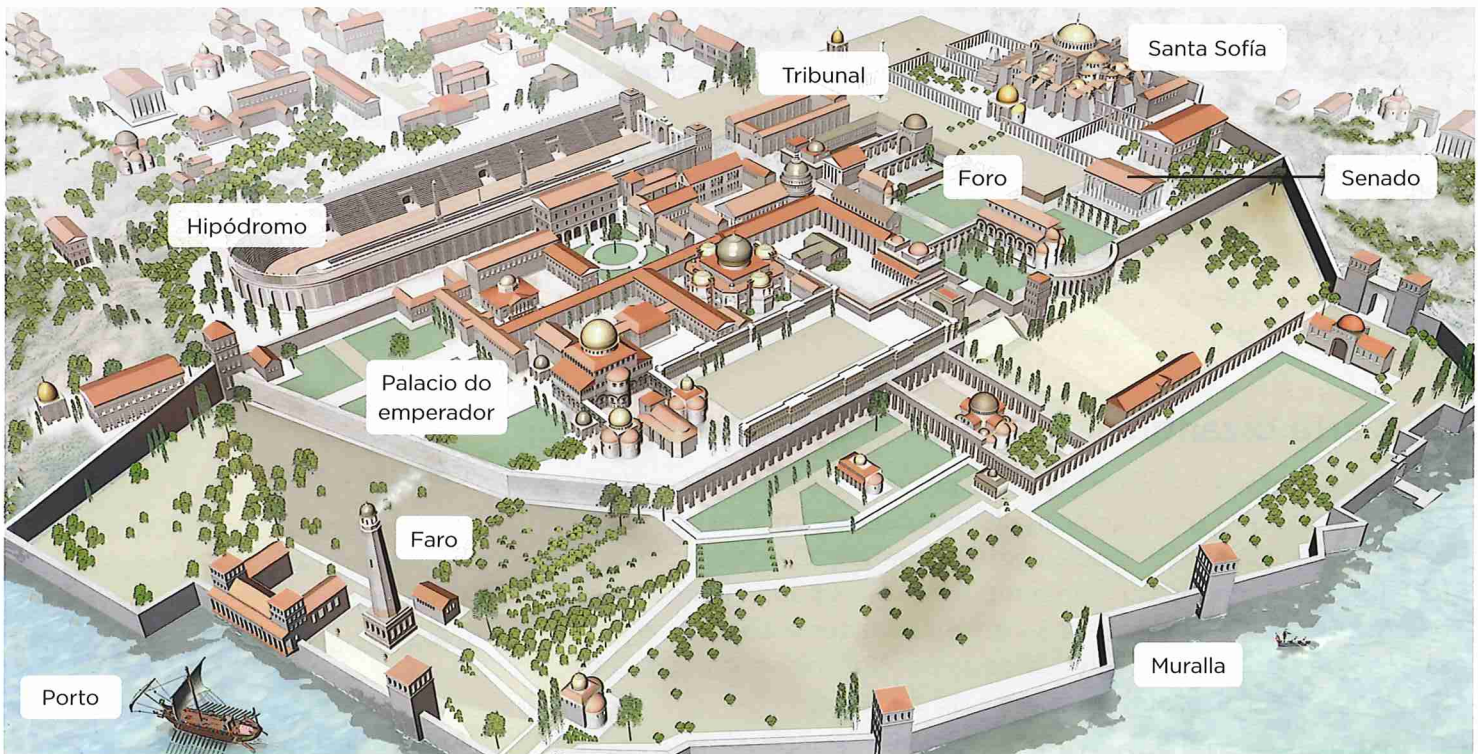

Constantinopla, pola súa posición, dominaba as **rotas** naturais que **unían Europa e Asia** e, polo tanto, era un lugar privilexiado para o comercio (1). E a enseada do Corno de Ouro constituía un magnífico **porto natural** (2).

Os emperadores estableceron a súa corte en **Constantinopla** a antiga Bizancio. A **cidade**, **defendida por unha tripla muralla** en chanzos, albergaba o palacio do emperador, o Senado e o tribunal de xustiza; amplas rúas comerciais; espazos para a vida pública, como o foro e o hipódromo; e edificios culturais e relixiosos notables, como a universidade e a igrexa de Santa Sofía.

Cidade

Interpretar fontes

Preguntas provocadoras

- 3 Utilizando o texto explicativo e as imaxes, resolve estas cuestións:
- Por que a situación de Constantinopla era favorable para o comercio?
 - Con que países e produtos comerciaba?
 - Como era a cidade de Constantinopla?

3 O imperio bizantino (II). A sociedade e a arte

3.1 A sociedade bizantina

A **sociedade** bizantina organizábase en tres niveis. No **nivel superior** situábanse a aristocracia e os altos cargos da Igrexa, que posuían grandes latifundios e ocupaban postos destacados no goberno e na administración.

No **nivel intermedio** estaban o resto do clero, os funcionarios do Estado, os ricos comerciantes e os campesiños libres. E no **nivel máis baixo**, os servos e os escravos.

3.2 A Igrexa e os seus problemas

A Igrexa exerceu unha grande influencia sobre a sociedade bizantina. De feito, estivo estreitamente vinculada ao poder político, pois coroaba ao emperador; posuía grandes propiedades, e controlaba espiritualmente unha sociedade onde as disputas relixiosas adoitaban mesturarse coas sociais. Non obstante, tivo que facer fronte a dous graves **problemas**:

- As **loitas iconoclastas** orixináronse cando algúns emperadores prohibiron o culto ás imaxes sagradas, ou **iconas**, buscando reducir o poder dos mosteiros e apropiarse dos seus bens. A prohibición desatou graves conflitos sociais entre os séculos VIII e IX, aínda que ao final se impuxo o culto ás imaxes.
- O **Cisma de Oriente** debeuse á rivalidade entre o patriarca de Constantinopla e o papa de Roma pola súa primacía sobre a cristiandade. Rematou en 1054 coa separación ou cisma entre a Igrexa occidental ou romana e a oriental. Esta última, que pasou a chamarse Igrexa ortodoxa, estendeu a súa área de influencia por Europa oriental coa evanxelización dos pobos eslavos.

3.3 A arte bizantina

- Na **arquitectura** utilizáronse materiais pobres como o ladrillo, columnas como soporte, arcos semicirculares e cubertas planas ou abovedadas, especialmente a cúpula sobre pendentes. O edificio principal foi a **igreja**, que adoptou planta rectangular, cadrada, octogonal ou de cruz grega. Os exemplos máis destacados son a basílica de Santa Sofía de Constantinopla, encargada por Xustiniano; e a igrexa de San Vital, en Rávena, ambas as dúas do século VI.
- Os **mosaicos** decoraban as paredes e cúpulas do interior das igrexas. Entre os máis famosos figuran os de San Vital de Rávena, que representan o emperador Xustiniano e a súa esposa Teodora, co seu séquito, levando ofrendas á igrexa.
- As **iconas** eran imaxes relixiosas. Na súa maioría estaban pintadas sobre táboa e adoitaban empregar o dourado na representación. A súa forma de representar escenas relixiosas e as imaxes de Xesucristo, a Virxe e os santos exerceu unha grande influencia na arte posterior.

As iconas bizantinas

As **imaxes sagradas** bizantinas ou iconas (do grego *eikon*, imaxe) adoitan ser planas, de figuras estilizadas e fondos dourados, e seguen unha serie de convencionalismos ou normas de representación característicos.

AVANZA EN COMPETENCIAS

Organizar información

- 1 Completa o cadro sobre os problemas da Igrexa bizantina.

Problemas	Causas	Resolución
Loitas iconoclastas		
Cisma de Oriente		

Coñecer a arte

- 2 Que eran as iconas? Cal era a súa temática principal? Pareceche que son representacións realistas?
Responde utilizando tres argumentos.

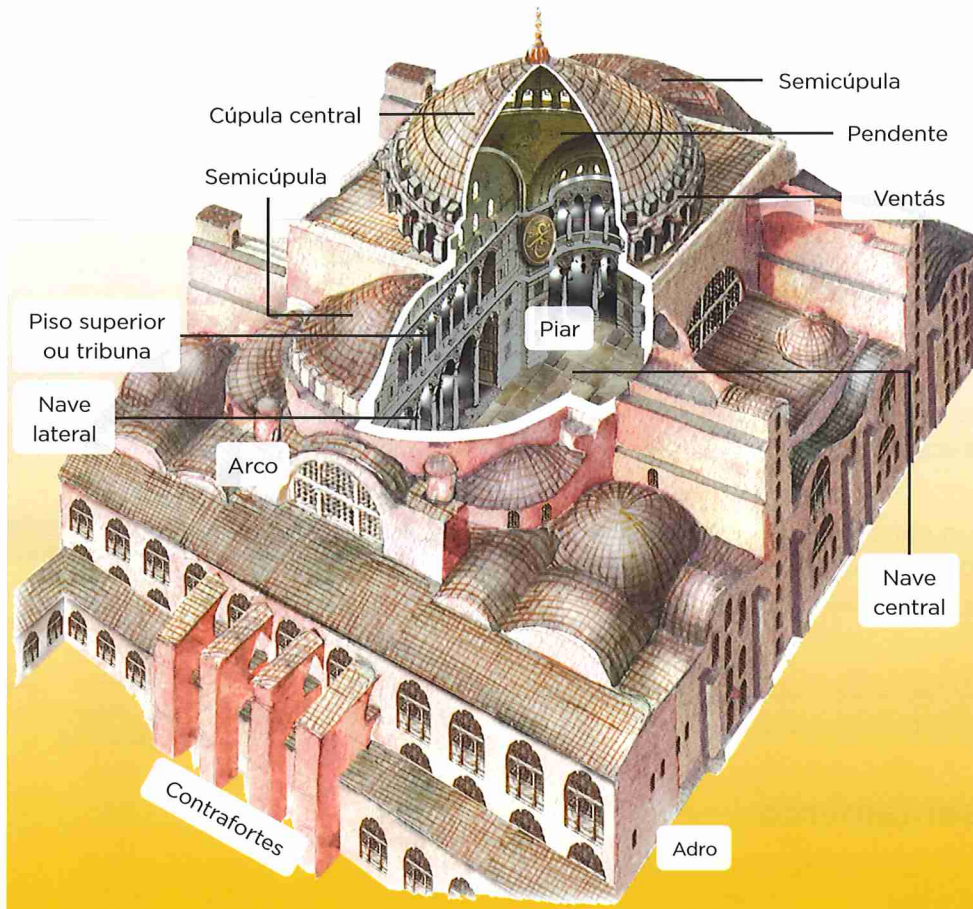
Analizar estilos e obras

- 3 Localiza nas imaxes trazos da arquitectura bizantina.
- 4 Explica que sistema de cuberta se utilizou na igrexa de Santa Sofía.
- 5 Busca os mosaicos de Teodora e Xustiniano en Internet e descríbeos.

O esplendor da arte bizantina

A igrexa de Santa Sofía

Alzado

Interior

Esta igrexa foi encargada por Xustiniano no século vi.

A nave central, máis ancha e alta, cóbrese cunha enorme **cúpula sobre pendentes** que apoia sobre catro piares. O seu peso contrarréstase con dúasemicúpulas e dous grandes arcos, reforzados no exterior por contrafortes. As naves laterais, máis baixas, teñen dous pisos; o superior denomínase tribuna.

A igrexa de San Vital de Rávena

Mosaicos de Xustiniano e Teodora

Nas paredes da ábsida da igrexa de San Vital de Rávena encóntranse os mosaicos que representan o emperador Xustiniano e a súa esposa Teodora cos seus respectivos séquitos. Mostran as ofrendas, frecuentes naqueles tempos nas igrexas importantes.

O asentamento dos xermanos en Occidente

4.1 Os reinos xermánicos

Entre os séculos v e viii, tras a desaparición do imperio romano de Occidente, os pobos xermánicos formaron no seu territorio diversos reinos independentes.

Os máis importantes e estables foron os reinos visigodo e franco, que estudaremos en páxinas posteriores. Outros foron reinos débiles que, co tempo, foron absorbidos polos máis poderosos ou desapareceron. Entre eles destacaron:

- Os **ostrogodos**. Asentáronse en Italia a finais do século v baixo o mando de Teodorico. O reino desapareceu a mediados do século vi ocupado polo imperio bizantino.
- Os **lombardos**. No século vi crearon un reino ao longo do val do río Po, na actual Lombardía italiana. Desde aquí ameazaron as terras do centro de Italia e os territorios dos papas. O reino durou unicamente dous séculos.
- Os **anglos** e os **saxóns**. Procedían de Dinamarca e dos Países Baixos. Despois de cruzar a canle da Mancha asentáronse na actual Inglaterra.

4.2 As consecuencias do asentamento

O asentamento dos pobos xermánicos en Occidente tivo consecuencias políticas, económicas, sociais e culturais.

- **Políticas**. As máis importantes foron a desaparición do imperio romano de Occidente e a fragmentación do seu territorio en pequenos reinos independentes. Neles, a minoría xermánica concentrou o poder político.
- **Económicas**. A crise que vivía o mundo romano agravouse. A agricultura converteuse na actividade máis importante; acentuouse o proceso de **ruralización**, e cada rexión tendeu á autarquía, é dicir, a producir todo aquilo que necesitaba.

As cidades e as actividades cidadás perderon importancia. Así, os talleres artesanais e o comercio case desapareceron, pois se limitaron a satisfacer as necesidades da clase dirixente.

- **Sociais**. A sociedade transformouse. Os xermanos convertéronse nunha nova elite, militar e guerreira, que se impuxo sobre o resto da poboación. As clases medias (comerciantes, artesáns, funcionarios e pequenos propietarios urbanos e agrícolas) perderon importancia. E os servos e escravos multiplicáronse.
- **Culturais**. A cultura entrou nun período de crise. As escolas desapareceron, e o saber quedou reducido a algúns lugares illados, como os mosteiros. Ademais, deixaron de realizarse grandes construcións, que foron substituídas por pequenas igrexas, e a grande escultura desapareceu. Os pobos xermánicos cultivaron en cambio outras artes menores, como a ourivería.

Os ostrogodos

Mausoleo de Teodorico, en Ravenna.

Os ostrogodos eran unha rama do pobo godo que se estableceu nas beiras do mar Negro.

No ano 493, con Teodorico, controlaron Italia tras depoñer o hérulo Odoacro. Finalmente, foron derrotados en 535 por Xustiniano.

AVANZA EN COMPETENCIAS

Organizar información

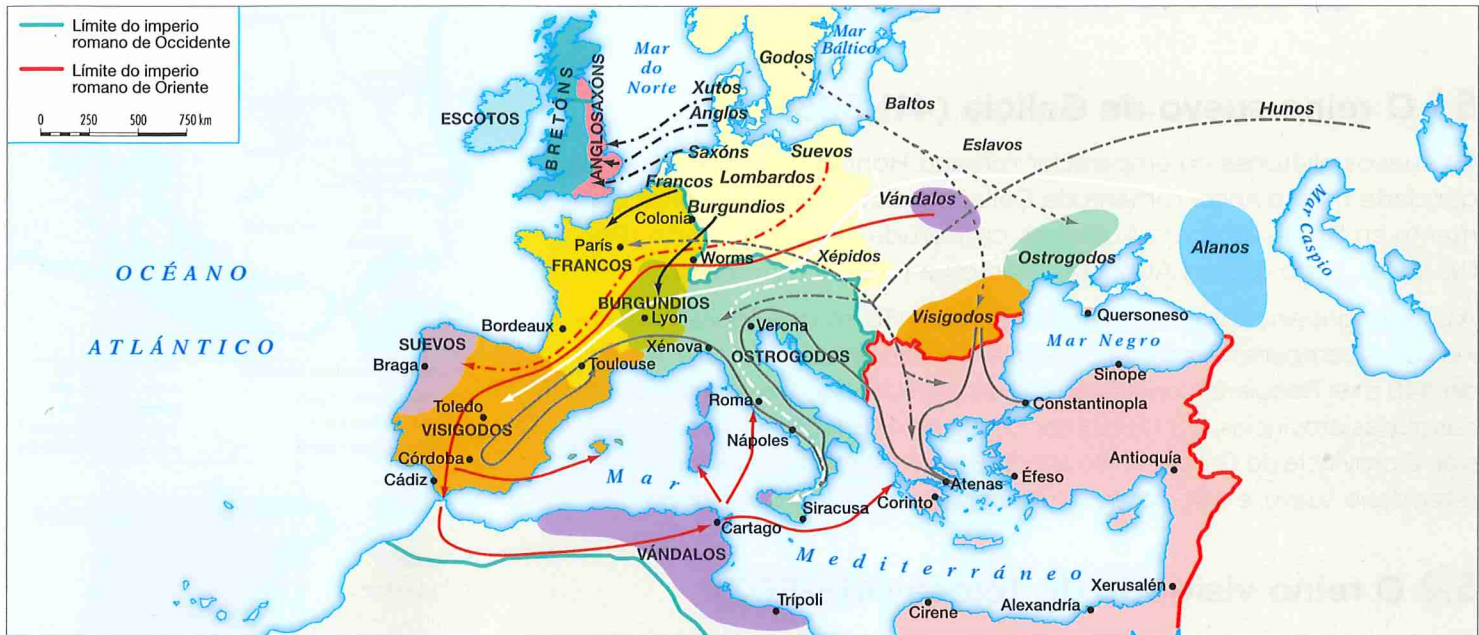
- 1 Realiza un esquema sobre as consecuencias do asentamento dos xermanos. Que outra técnica poderías utilizar para organizar esta información?

Establecer relacións

- 2 O modo de vida romano xa o coñeces de cursos anteriores. Busca a forma de comparalo co modo de vida dos xermanos.

Invasións e reinos xermánicos

As invasións de pobos

Os reinos xermánicos no século v

Utilizar mapas

3 Analiza os mapas superiores e responde as seguintes cuestións:

- Onde estaban asentados os ostrogodos, os visigodos, os francos, os anglos e os saxóns antes de invadir o imperio romano?
- Que pobos xermánicos se asentaron ou pasaron pola Galia? E por Hispania?
- Que outros reinos xermánicos non mencionados ata agora se aprecian e onde se asentaron?
- Que relación existiu en Italia entre hérulos, ostrogodos, bizantinos, lombardos e francos?

5 Os reinos xermánicos (I). Os suevos e os visigodos

5.1 O reino suevo de Galicia (411-585)

Os suevos aliáronse co emperador romano Honorio para gardar a seguridade da provincia romana de Gallaecia. Establecéronse principalmente en Braga (Bracara Augusta), convertida en capital, Porto (Portus Cale), Lugo (Lucus Augusta) e Astorga (Asturica Augusta).

A súa expansión pola Pénínsula comezou no 438 co rei Requila, que dirixiu varias campañas contra as provincias da Bética e da Lusitania. A partir do 448 o rei Requiario conquistou o territorio dos vascóns e tentou dominar outras provincias, ata que foi derrotado no 456, limitando a súa extensión á provincia de Gallaecia. No ano 585 o rei visigodo Leovixildo invadiu o territorio suevo, e este pasou a formar parte do dominio visigodo.

5.2 O reino visigodo de Tolosa (418-507)

Os visigodos instaláronse no ano 418 no sur da provincia romana da Galia, mediante un pacto con Roma que os autorizaba a gobernar a rexión a cambio de defendela dos ataques doutros pobos. Establece-ron un reino a ambos os dous lados dos Pireneos e fixaron a súa capital en Tolosa. Alcanzou o seu maior auxe con **Eurico** (440-484), que o estendeu por case toda a península ibérica. O seu sucesor, **Alarico II**, foi derrotado polos francos na batalla de Vouillé (507), polo que decidiron trasladarse ao sur dos Pireneos.

5.3 O reino visigodo de Toledo (507-711)

Tras instalarse en Hispania fixaron a capital en Toledo. Primeiro, o rei **Leovixildo** (569-586) someteu os suevos, cántabros e ástures; e os seus sucesores expulsaron os bizantinos e venceron os vascóns. Despois, integráronse coa poboación hispanorromana tras a conversión de **Recaredo** ao catolicismo no III Concilio de Toledo (589) e a implantación por **Recesvinto** dunha lexislación común: o Foro Xuzgo (654). No ano 711 foron derrotados polos musulmáns en Guadalete, o que puxo fin ao seu reino.

5.4 O modo de vida dos suevos e visigodos

- A **organización política** foi a monarquía electiva, o que provocou graves loitas sucesorias. O monarca estaba asesorado pola Aula Rexia, un organismo formado por nobres e eclesiásticos.
- A **economía** centrouse na agricultura, baseada no cultivo de cereais, vide, oliveira e hortalizas. Ademais, na Meseta adquiriu un grande auxe a gandería transhumante. Os latifundios continuaron en mans da nobreza, visigoda e hispanorromana, e da Igrexa.
- A **sociedade** encabezábaa unha minoría rica de nobres e alto clero composto de bispos e abades. Por debaixo, situábanse os pequenos propietarios, os traballadores dos latifundios, os artesáns e comerciantes, e os servos.

A evolución xeopolítica

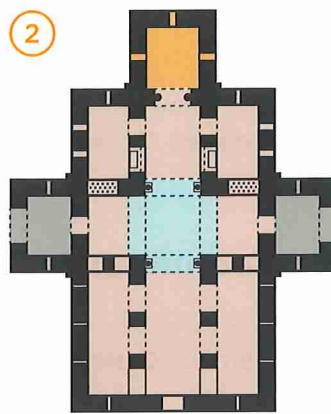
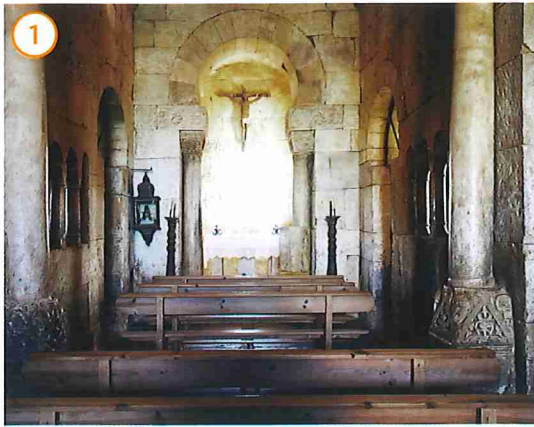
AVANZA EN COMPETENCIAS

Traballar con mapas

- 1 Que relación existe entre os tres mapas históricos superiores? Explica a información que achega cada un.

As achegas culturais

Igrexas abovedadas

San Pedro de la Nave (Zamora). Interior (1) e planta de cruz grega inscrita nun rectángulo (2).

Exterior da ermida de Santa Comba de Bande (3).

Relevos

A decoración interior das igrexas realizábase a base de relevos con temas vexetais e xeométricos (4) ou con escenas relixiosas.

Traballos de ourivería

A **ourivería**, ou traballo dos metais preciosos, legounos dous **tesouros**: o de **Guarrazar**, Toledo (5); e o de **Torredonjimeno**, Xaén.

Ambos os dous están compostos por coroas votivas de ouro, que se colgaban como ofrenda no interior das igrexas, e por cruces.

Tamén hai que mencionar as **fibulas** para abrochar a roupa (6).

5.5 A cultura e as artes

- A **cultura** empobreceuse e quedou en mans da Igrexa. Destacou San Isidoro de Sevilla, que no século vii escribiu *Etimoloxías*, unha obra que resumía o saber do seu tempo.
- A **arte** orixinou pequenas igrexas, como Santa Comba de Bande (Ourense), San Juan de Baños (Palencia) ou San Pedro de la Nave (Zamora), onde utilizaron arcos de ferradura. Tamén realizaron magníficos traballos de ourivería, como fibulas e coroas votivas.

Manexar información temporal

- 2 Debuxa unha liña do tempo dos reinos suevo e visigodo.

Analizar estilos e obras

- 3 Describe a arquitectura das imaxes: tipo de edificio, tamaño, material, elementos arquitectónicos.

Os reinos xermánicos (II).

Os francos e o imperio carolinxio

Os francos, despois de cruzar o Rhein (Rin), instaláronse no ano 481 no norte da provincia romana da Galia, onde **Clodoveo** fundou a dinastía merovinxia.

6.1 A evolución histórica. Do reino ao imperio

No ano 751, **Pipino o Breve** implantou unha nova dinastía, a carolinxia, que alcanzou o seu máximo esplendor co seu fillo **Carlomagno** (742-814). Este propúxose restablecer a unidade do antigo imperio romano de Occidente. Con este fin, conquistou os territorios de numerosos pobos, como os lombardos no norte de Italia; os bávaros e os ávaros no centro de Europa; e os saxóns no norte de Alemaña.

Tras estas conquistas, Carlomagno foi coroado emperador polo papa León III no Nadal do ano 800. Non obstante, o imperio só durou ata o ano 843, pois ao morrer o fillo e sucesor de Carlomagno, **Luís o Pia-doso**, dividiuse entre os seus fillos.

6.2 O modo de vida carolinxio

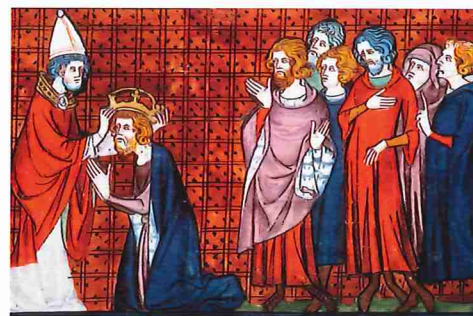
- O **goberno** do imperio carolinxio recaía no emperador, que asumiu tamén o papel de defensor da cristiandade e chegou a intervir nos asuntos da Igrexa. Para a súa **administración**, o imperio dividiuse en condados, dirixidos por un conde; e en marcas, ou provincias defensivas fronteirizas, dirixidas por un marqués.
- A **economía** carolinxia baseouse nas **actividades agrarias**, que se practicaban en extensos latifundios pertencentes á aristocracia e á Igrexa. Neles cultivábanse cereais, completados cunha escasa gandería, e con froitos e caza obtidos nos bosques.
- As **actividades urbanas** decaeron. Así, a artesanía pasou a realizarse nos latifundios, onde se fabricaban todos os artigos necesarios para a vida (tecidos, ferramentas, etc.); e o comercio limitouse a traer os artigos de luxo demandados polos máis ricos e poderosos.
- A **sociedade** carolinxia organizábase en tres **grupos**. Os nobres e os altos cargos eclesiásticos ocupaban a posición social máis elevada, posuían a maioría da terra e desempeñaban os principais cargos no goberno e na administración. Seguíanos o resto das persoas libres (campesiños, artesáns e comerciantes). E en último lugar situábanse os servos, descendentes dos antigos escravos que estaban suxeitos á terra e non podían abandonala sen permiso.

6.3 A cultura e a arte

Durante o reinado de Carlomagno produciuse certo **renacemento cultural** que tivo o seu centro en Aquisgrán, a residencia imperial. Nesta cidade Carlomagno fundou a Escola Palatina, dirixida por Alcuíno de York e inspirada en modelos romanos.

Carlomagno e o seu imperio

Coroación de Carlomagno

O rei franco Carlomagno foi coroado como emperador o 25 de decembro do ano 800 na basílica de San Pedro de Roma.

Imperio carolinxio

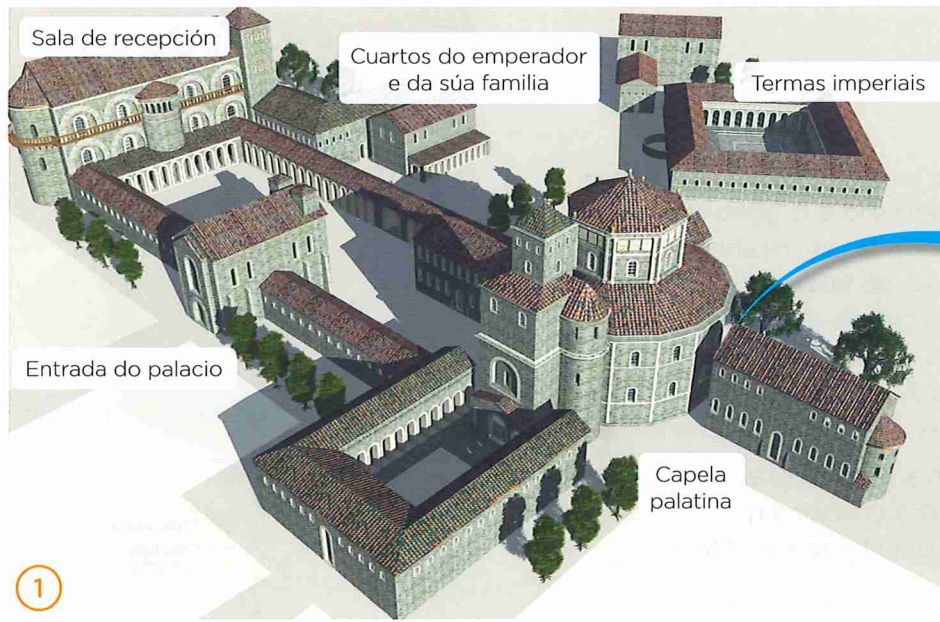

Desintegración do imperio carolinxio

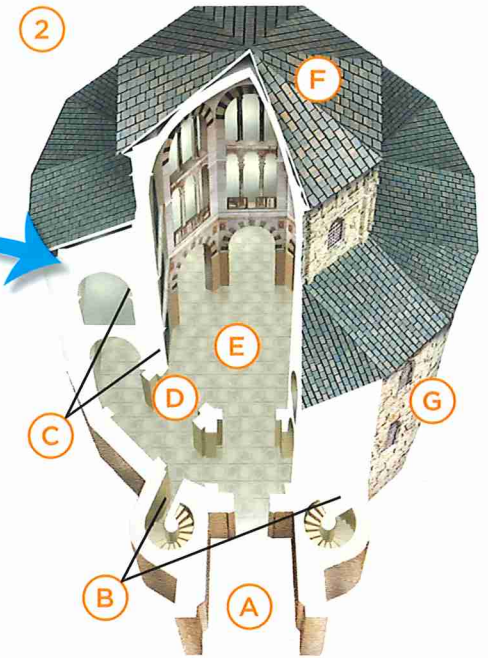
Algunhas achegas culturais

Arquitectura

O **palacio imperial** de Carlomagno en Aquisgrán (1) tiña as funcións de residencia permanente e administrativa do imperio.

Entre os seus edificios máis significativos encontrábase a **capela palatina** (2), construído entre os anos 790 e 805 polo arquitecto Otón ou Eudes de Metz seguindo o modelo da igrexa bizantina de San Vital de Rávena. Interior da Capela Palatina (3).

Pórtico de entrada (A), torres (B), nave lateral (C), piar (D), nave central (E), cúpula central (F), albanelería (G).

Ourivería. Relicario

O relicario é unha caixa ou estoxo que serve para gardar as reliquias dos santos.

A **arquitectura** contou con algunhas construcións notables, como palacios, igrexas e mosteiros mandados edificar por Carlomagno nas principais cidades (Ingelheim, Aquisgrán, Nimega) como manifestación do seu poder. Entre elas destacaron o palacio de Aquisgrán, residencia do emperador, do que se conserva a capela construída entre os séculos VIII e IX; a abadía de Fulda, e o desaparecido mosteiro de Saint Gall.

As **esculturas** que chegaron ata nós son moi escasas, como a de Carlomagno a cabalo.

Máis abundantes son as **obras menores** realizadas en marfil ou metal (relicarios, arquetas); e as **miniaturas** ou pinturas de pequeno tamaño sobre pergameo que ilustraban libros, como os evanxeliarios.

AVANZA EN COMPETENCIAS

Valorar a evolución histórica

- 1 Escribe e explica os acontecementos históricos que tiveron lugar nestas datas: 481, 751, 800, 843.
- 2 Quen foron estes personaxes: Clodoveo, Pipino o Breve, Carlomagno, León III, Luís o Píadoso?

Utilizar mapas

- 3 Fíxate nos mapas e redacta un texto coa información que achegan. Nel debes dar resposta, como mínimo, a estas cuestións: cal foi o obxectivo das conquistas de Carlomagno? Logrou os seus propósitos?

Valorar as obras de arte

Preguntas provocadoras

- 4 Observa as imaxes e escribe cales eran os materiais, os soportes, os arcos e as cubertas empregados na arquitectura carolingia.

7 O islam (I). O nacemento da civilización

7.1 Arabia antes de Mahoma

O islam naceu na península de Arabia, un territorio case desértico situado no Próximo Oriente, entre o mar Vermello e o golfo Pérsico. A principios do século VII, **Arabia** estaba habitada por multitude de **tribos** independentes e enfrontadas entre si. As do **interior** practicaban o pastoreo nómade e a súa relixión era fetichista. As asentadas na **costa** eran sedentarias, dedicábanse á agricultura ou ao comercio, e eran politeístas. Ese era o caso da **rexión do Hiyaz**, transitada por caravanas de comerciantes e onde destacaban as cidades da Meca e Yatrib (Medina).

Os únicos **elementos comúns** de todos os árabes eran a **lingua árabe** e o culto á **Pedra Negra**, fragmento de pedra basáltica que se veneraba, xunto a numerosos ídolos, no santuario da Kaaba, na Meca.

7.2 Mahoma

No século VII, **Mahoma** (a quen os musulmáns chaman Muhammad) conseguiu unir os árabes baixo unha nova relixión, o islam. Mahoma naceu no ano 570 na cidade da Meca no seo dunha familia acomodada. Quedou orfo aos seis anos, e pronto empezou a traballar como guía de caravanas ao servizo de Khadixa, unha viúva rica, coa que casou aos 25 anos.

Transformado nun rico e respectado mercador, adoitaba retirarse a meditar a unha cova do monte Hira, próxima á Meca. Alí, no ano 610, tivo unha visión do arcanxo Gabriel, que lle ordenou memorizar e recitar os versos que conteñen a doutrina de Alá. A partir de entón comezou a predicar unha nova relixión, o **islam**, que significa submisión á vontade dun Deus único: **Alá**.

7.3 A relixión islámica

Tras a morte de Mahoma, a relixión islámica foi recollida no **Corán**, o libro sagrado dos **musulmáns**. Os seus practicantes chámanse musulmáns, é dicir, submisos ou crentes, e deben cumprir cinco preceptos relixiosos, que se consideran os piares do islam, e unhas normas de comportamento.

- Os **preceptos relixiosos** son cinco: a profesión de fe, «Non hai máis deus que Alá e Mahoma é o seu profeta»; a oración cinco veces ao día orientado cara a A Meca e a oración comunitaria os venres na mesquita; a esmola aos necesitados; o xaxún no mes de Ramadán desde a saída do sol ao solpor; e a peregrinación a A Meca, polo menos unha vez na vida.
- As **normas de comportamento** permiten a poligamia e prohiben beber alcohol, comer carne de porco e os xogos de azar. Outras normas din que a vida do musulmán debe rexerse polos principios de igualdade, tolerancia, irmandade e unidade.

A Arabia preislámica

AVANZA EN COMPETENCIAS

Utilizar mapas

- 1 Observa o mapa e realiza estas tarefas:
 - a) Cales eran as principais áreas xeográficas da Arabia preislámica?
 - b) Localiza Iemen, Yatrib e A Meca e di en cal das áreas anteriores se localizan.

Utilizar termos e conceptos

- 2 Explica o significado dos termos *musulmán*, *Corán* e *Kaaba*.
- 3 Cita os cinco preceptos da relixión musulmá, empregando estes termos: Alá, oración, esmola, xaxún, peregrinación.

Manexar imaxes

- 4 Coa axuda do texto e da fotografía do santuario da Kaaba, resolve estas cuestións:
 - a) Como está construído?
 - b) Por que é o lugar máis sagrado dos musulmáns?
 - c) Onde se sitúa a Pedra Negra?

Fontes do islam e lugares santos

O Corán, ou libro sagrado, e a sunna

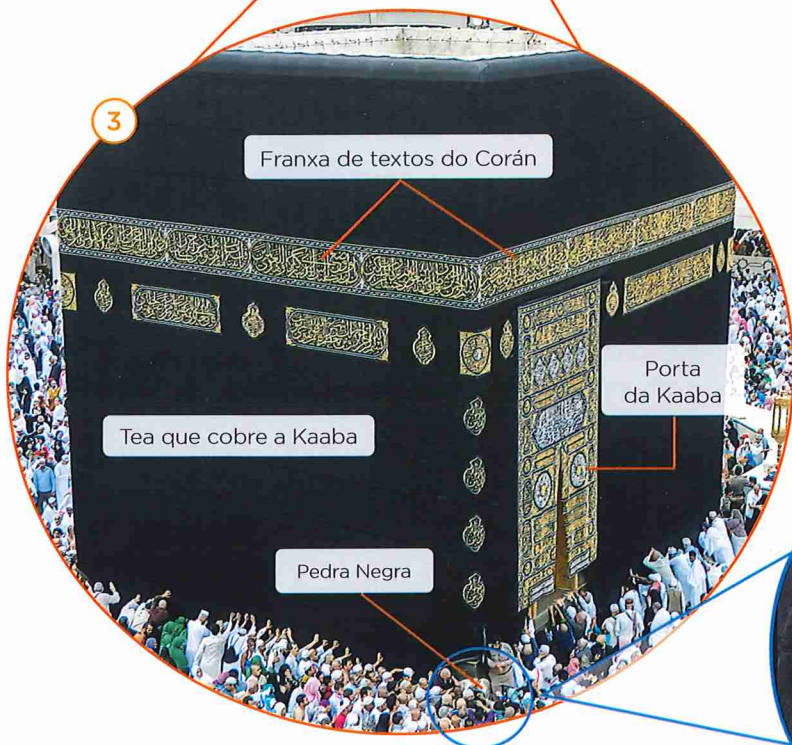
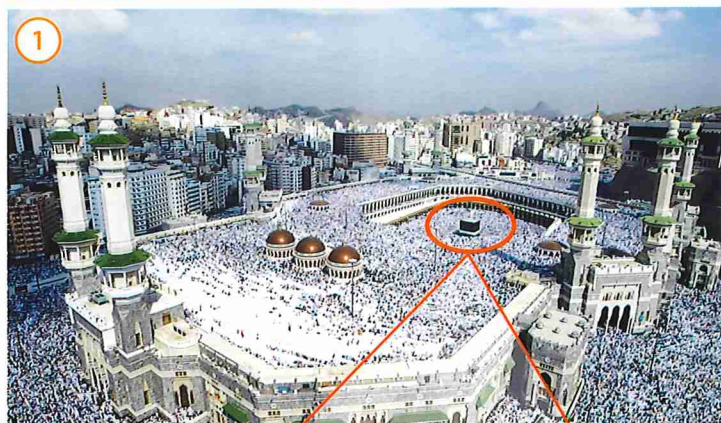

O **Corán** é o libro sagrado dos musulmáns. O seu nome provén da palabra *qurán*, que significa «recitación», pois recolle os versos recitados por Mahoma que conteñen a doutrina revelada por Alá.

Consta de 114 azoras, capítulos ou suras, divididas en aleias ou versículos.

A **sunna**, ou tradición é, para moitos musulmáns, outra fonte do islam. É unha recompilación de tradicións baseadas no que dixo ou fixo o profeta sobre diversos asuntos. Ata o século IX, no que foi compilada, transmitiuse de forma oral.

Os lugares santos. A Kaaba

O islam conta con varios lugares santos. Estes son a cidade da **Meca**, onde se sitúa o santuario da Kaaba (1); a cidade de **Medina**, onde se encontra a mesquita do profeta; e a mesquita da Cúpula da Rocha (2), situada en **Xerusalén** e levantada no lugar desde o que, segundo a tradición, Mahoma ascendeu ao Sétimo Ceo.

O **santuario da Kaaba** (3) ou casa de adoración é o lugar máis sagrado para os musulmáns. Segundo a tradición islámica, foi construído por Abrahán e o seu fillo Ismael por orde de Alá.

Na actualidade, é un recinto de pedra carente de ventás e cuberto cun manto negro que contén textos do Corán escritos en ouro. O interior ten as paredes e o chan de mármore.

Nunha das esquinas exteriores está a **Pedra Negra** (4). Esta indica o punto de partida para as voltas rituais que os musulmáns realizan arredor do santuario.

O islam (II). A expansión

8.1 Os comezos do islam

Mahoma comezou a predicar a súa doutrina na cidade da Meca, onde se puxo a mal cos ricos comerciantes. En **622** tivo que fuxir da cidade e trasladarse a Yatrib, que desde entón adoptou o nome de Medina, a cidade do profeta. Este ano, chamado da fuxida ou **hégira**, tomouse como punto de partida do calendario musulmán.

Tras converterse en xefe político e relixioso da cidade de Medina, recrutou un exército e conquistou A Meca en 630. Á súa morte, ocorrida dous anos máis tarde, case toda Arabia era musulmá.

8.2 A creación dun grande imperio

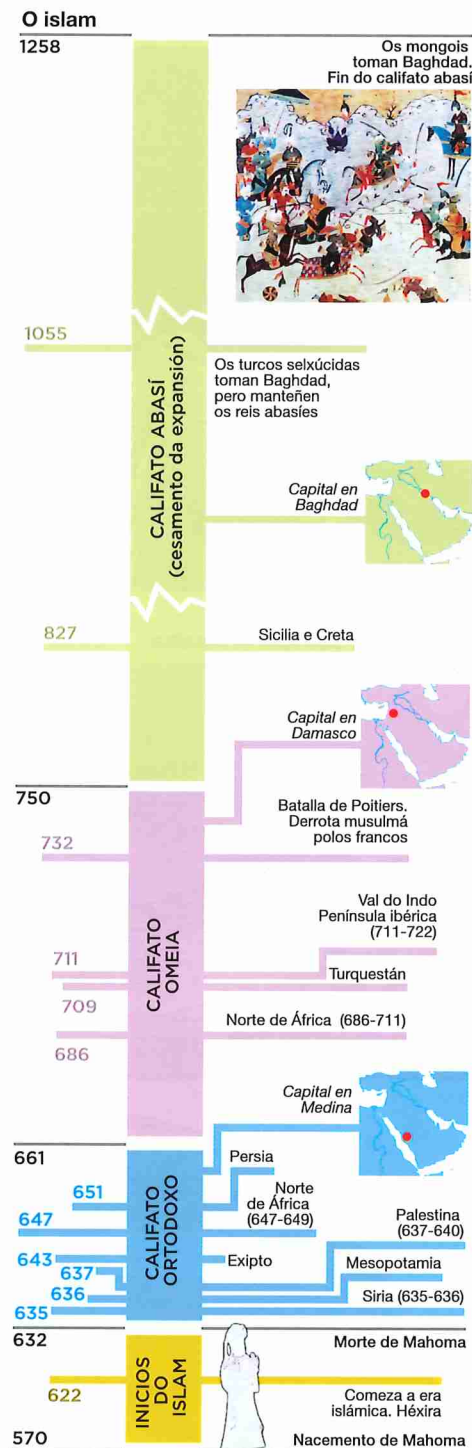
Tras a morte de Mahoma en 632, os musulmáns, impulsados pola forza da súa fe e un poderoso exército, formaron un grande imperio durante os séculos VII e VIII. A expansión musulmá desenvolveuse en tres **etapas**:

- O **califato ortodoxo (632-661)**. Os sucesores de Mahoma elixíronse entre os seus familiares e amigos; adoptaron o título de califa ou «sucesor do mensaxeiro de Deus»; e residiron en Medina. Neste período, o islam estendeuse por Siria, Palestina, Exipto, parte do norte de África, Mesopotamia e Persia.
- O **califato omeia (661-750)**. Nesta etapa implantouse a sucesión hereditaria na familia dos omeias, e a capital do califato trasladouse a Damasco. O imperio musulmán alcanzou agora a súa máxima expansión, ao estenderse polo norte de África e a península ibérica polo oeste; e ata o Turquestán e o val do Indo, polo leste.
- O **califato abasí (750-1055)**. Tras o destronamento dos omeias pola dinastía abasí, a capital trasladouse a Bagdad, e, tras a conquista de Creta e Sicilia, a expansión musulmá detívose. Finalmente, os turcos conquistaron o califato en 1055, aínda que os reis abasís se mantiveron baixo dominio turco ata a toma de Bagdad polos mongois, en 1258.

8.3 A organización das terras conquistadas

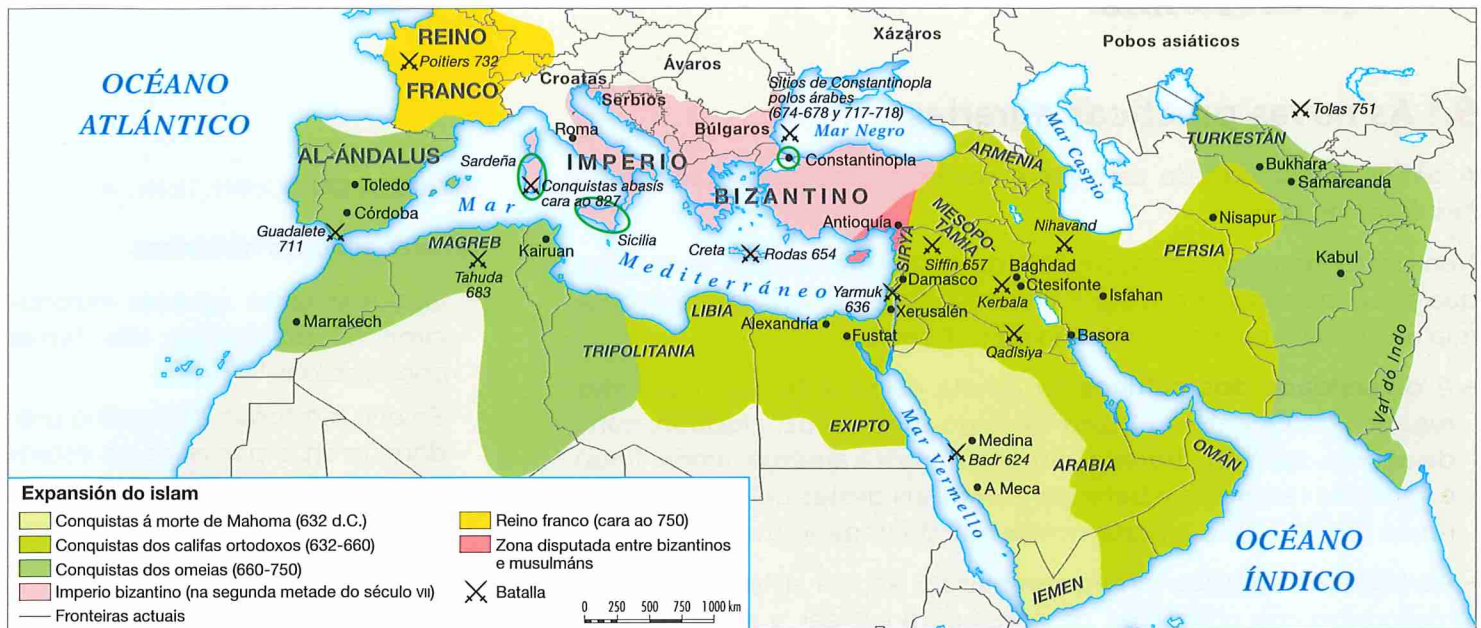
- O **goberno** do imperio estaba en mans do **califa**. Este era considerado «a sombra de Deus sobre a Terra», polo que concentraba o poder relixioso e político. Como xefe relixioso, presidía a oración comunitaria dos venres; e como xefe político, gobernaba, administraba xustiza e dirixía o exército. O califa axudábase do **visir** ou primeiro ministro, que dirixía os demais funcionarios da administración.
- A **administración** do imperio organizouse en provincias ou koras, ao mando das cales se situaba un gobernador, **emir** ou **valí**. Outros cargos da administración califal foron o superintendente financeiro; e o xuíz ou **cadí**, que administraba xustiza. Os habitantes das provincias pagaban dous tipos de impostos: un pola cantidade de terras que posuían e outro persoal. Este último cesaba cando se convertían ao islam.

A liña do tempo

O espazo xeopolítico. De Arabia á cunca do Mediterráneo e ao Indo

A expansión musulmá

Os califas

O exército musulmán

- Os **símbolos do califa** eran o selo do profeta, o cetro de extremo curvo, e o manto e a lanza.
- As **causas** que permitiron a rápida **expansión musulmá** foron varias: o desexo de estender a súa fe; a organización dun exército no que a cabalería desempeñaba un papel esencial, o afán de conseguir botíns de guerra e a debilidade interna dos seus adversarios.

AVANZA EN COMPETENCIAS

Identificar procesos históricos

- Por que a era musulmá se inicia o ano 622?
- Cantos anos tardaron os musulmáns en formar o seu imperio?

Utilizar mapas

- Localiza no mapa superior os seguintes territorios e sitios nunha fase da conquista: Marrakech, Damasco,

Alexandría, Córdoba, Bagdad. Indica en que países actuais se encontran.

Elaborar recursos

- Realiza no teu caderno un cadro comparando as diferentes etapas da expansión musulmá (califatos ortodoxo, omeia e abasí). Debe incluír: cronoloxía, sistema sucesorio, capitais dos califatos e principais conquistas.

Consulta o manexo da información temporal

DESTREZA

9 O islam (III). A economía

9.1 As novas prácticas agrarias

A gandería nómade de camelos e cordeiros seguiu practicando nas áreas desérticas.

Non obstante, como consecuencia da enorme extensión xeográfica que alcanzou o imperio, a agricultura converteuse na base da economía musulmá e ocupou á maioría da poboación.

- A **diversidade dos cultivos** foi a nota dominante. Así, nos vales regados de Oriente cultiváronse trigo duro, arroz, algodón, cana de azucre, azafrán, moreira, cítricos (laranxa amarga, limón, lima) e verduras (espinaca e berenxena). Moitos destes cultivos difundíronse desde alí ata a parte occidental do imperio musulmán.
- As **técnicas agrarias** tamén cambiaron. Así, os sistemas de rega melloraron coa utilización de noras para extraer a auga, a construción de canles para distribuíla, e de pozos e alxibes para almacenala. Tamén se cultivaron as ladeiras das montañas mediante socalcos.
- A **propiedade privada da terra** conquistada mantívose en xeral en mans dos seus antigos donos, a cambio do pagamento de impostos. En cambio, as terras do estado sometido repartíronse entre o califa, ao que lle correspondía unha quinta parte, e a aristocracia musulmá.

9.2 A artesanía e o comercio

Outras actividades económicas esenciais foron a artesanía e o comercio, que adoitaban localizarse nas cidades.

- A **artesanía** realizábase en pequenos talleres, onde tamén vendían os produtos fabricados. Entre eles, podemos citar tecidos de algodón e liño; alfombras e tapices; artigos de coiro, cerámica e metal; perfumes e papel.
- O **comercio** beneficiouse da posición xeográfica do imperio entre Europa e Oriente. Os produtos transportábanse por terra mediante grandes caravanas de camelos; e por mar utilizando barcos de vela.
As **rotas comerciais** percorrían grandes distancias, ao longo do Mediterráneo e do océano Índico; e polo interior de África, Extremo Oriente -China e a India- e o norte de Europa.
- Os **produtos** que circulaban por elas eran sobre todo artigos de luxo como metais, peles, sedas, tecidos, sal, especias e escravos.

Para os intercambios comerciais, os musulmáns utilizaron diversos métodos como a moeda de ouro -o dinar-, a letra de cambio e o cheque.

AVANZA EN COMPETENCIAS

Sinalar achegas históricas

- 1 Que novidades agrarias introducíron os musulmáns nas terras conquistadas?

En que territorios do imperio predominaron e por onde se estenderon?

Manexar conceptos

- 2 Consulta no vocabulario os termos subliñados e explica que teñen en común e en que se diferencian o dinar, a letra de cambio e o cheque.

Utilizar mapas

- 3 Fíxate no mapa e responde:
 - a) De onde proviñan o ouro, a seda, o ámbar, as especias, o sal, os escravos, a porcelana e o marfil?
 - b) Razoas: quen serían os clientes dos artigos mencionados?
 - c) Agrupa os produtos comerciais que figuran na lenda do mapa nestas cinco categorías: metais, tecidos, condimentos, escravos, artigos de luxo.

Manexar imaxes

- 4 Que medios utilizaban os musulmáns para transportar os produtos comerciais? Busca en internet imaxes sobre estes medios de transporte.

Organizar información

- 5 Realiza un esquema ou un mapa conceptual sobre as actividades económicas dos musulmáns.

Novas técnicas agrarias

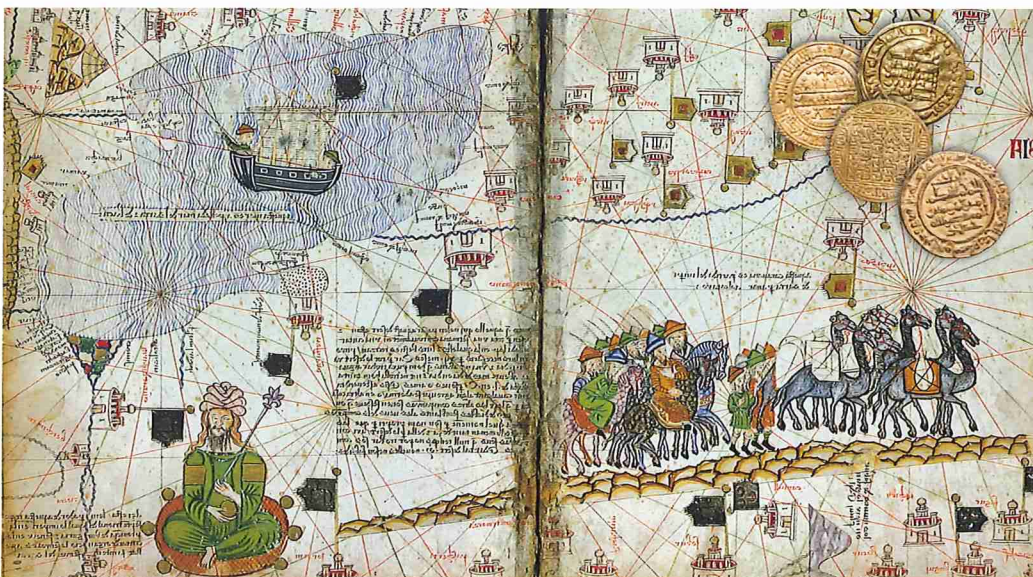
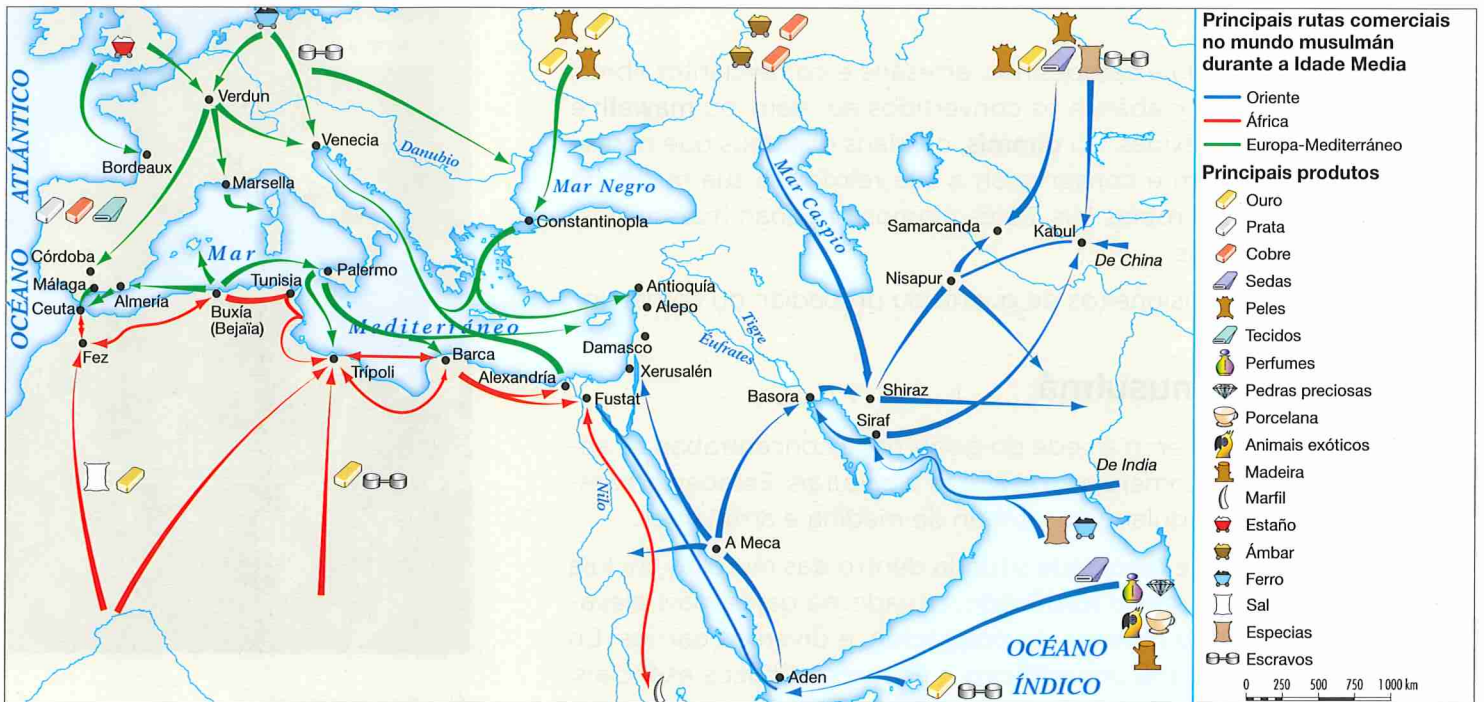
A escaseza de auga en boa parte dos territorios do seu imperio levou os musulmáns a desenvolver as técnicas de rega.

A auga extraíase utilizando **norras** (1), rodas movidas por correntes de auga ou por animais, que se colocaban parcialmente somerxidas e contaban con alcatruces ou recipientes para extraer a auga.

A auga levábase aos campos mediante **canles** ou **gabias** (2).

O comercio e as rutas comerciais

As principais **rutas comerciais** unían o Mediterráneo e o océano Índico co interior de África, Extremo Oriente e o norte de Europa.

O transporte dos produtos por terra facíase en **caravanas de camelos** que contaban ao longo das rutas con construcións ou caravansarás para o aloxamento das mercadorías e dos comerciantes. Para o transporte por mar empregábanse **barcos** de velas triangulares.

O **dinar** ou moeda de ouro era un dos sistemas de pagamento que se utilizaba nos intercambios comerciais.

10 O Islam (IV).

A sociedade e a cidade

10.1 A organización social

A sociedade musulmá era moi diversa, debido á grande extensión alcanzada polo seu imperio. Existían diferentes **grupos étnicos**, como árabes, bérberes e escravos negros ou eslavos; e varias **relixións**, como a musulmá, a cristiá e a xudía. Esta pluralidade étnica e relixiosa condicionou a estrutura social, composta por tres **grupos fundamentais**:

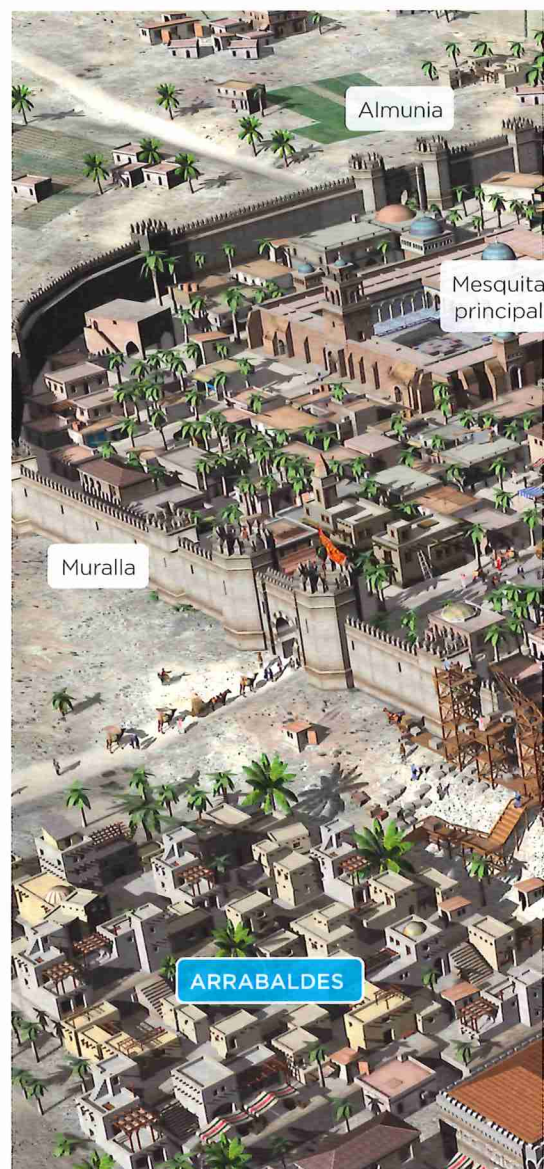
- A **aristocracia** era un grupo moi reducido, na súa maioría de orixe árabe. Posuía grandes propiedades procedentes dos botíns de guerra e ocupaba os altos cargos do goberno e da administración.
- A **masa popular** incluía campesiños, artesáns e comerciantes libres. Dentro deles diferenciábanse os convertidos ao islam, ou **mawali**; e as poboacións protexidas, ou **dimmis**, cristiáns e xudeus que non se converteron ao islam e conservaron a súa relixión, a súa forma de goberno e as súas propias leis. Estes últimos pagaban máis impostos que os conversos.
- Os **escravos** eran prisioneiros de guerra ou procedían do comercio.

10.2 A cidade musulmá

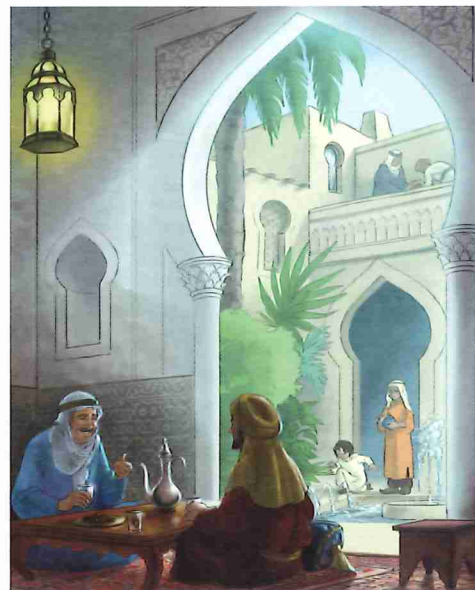
As cidades musulmáas eran a sede do goberno, e concentraban as actividades artesanais, comerciais, relixiosas e culturais. Estaban amuralladas, tiñan plano irregular e constaban de medina e arrabaldes.

- A **medina** era a parte da cidade situada dentro das murallas. Incluía unha fortaleza ou recinto fortificado, situado na parte máis elevada e utilizado para a defensa da poboación, e diversos barrios. En todas as medinas había uns edificios e espazos públicos esenciais, como mesquita maior, zoco, baños públicos e celeiros.
- A **mesquita maior** era o edificio para a oración colectiva do venres a mediodía, obrigatoria para os varóns, dado que a oración diaria se realizaba en mesquitas de barrio, máis pequenas.
- O **zoco** situábase nas rúas próximas á mesquita maior; era o mercado onde os artesáns vendían os seus produtos: vestidos, teas, perfumes, calzado.
- Os baños públicos constaban de salas de auga temperada, quente e fría; a eles acudían os homes e as mulleres en distinto horario.
- Os **celeiros** eran grandes almacéns. Neles gardábanse as mercadorías e hospedábanse os mercadores vidos de lonxe.
- Os **arrabaldes** eran barrios situados fóra do recinto amurallado. Estaban habitados por persoas de baixos ingresos e, cando crecían moito, rodeábanse da súa propia muralla.

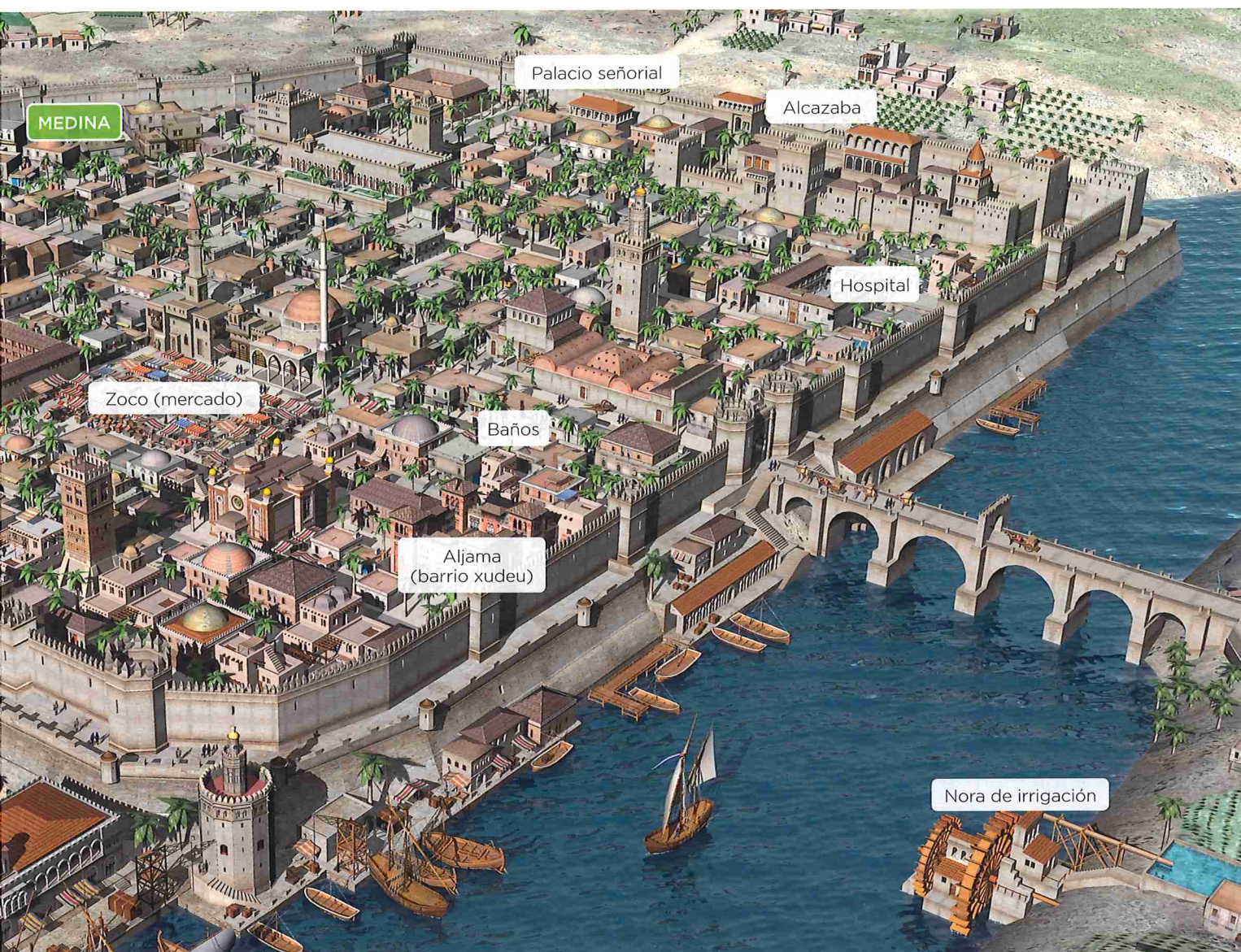
Máis alá dos arrabaldes estendíase o campo, no que se intercalaban as **almunias** ou terreos de recreo dos máis adinerados.

A vida doméstica

A cidade

Na **familia musulmá**, o marido tiña a autoridade absoluta sobre a esposa e os fillos.

Os homes ricos, segundo a lei coránica, podían ter ata catro mulleres, sempre que as súas condicións económicas permitisen a súa manutención e a dos seus fillos.

As **mulleres** estaban sempre baixo a tutela do varón; primeiro, do pai e, máis tarde, do marido. Vivían recluídas nunha parte especial da casa, o harén, da que só saían acompañadas e con permiso.

A súa tarefa principal era atender a casa e coirar dos fillos. Non obstante, permitíaseles desempeñar certos oficios, como comadroa, ama de cría, cantora ou bailarina. Tamén houbo poetisas e médicas entre as clases máis altas.

AVANZA EN COMPETENCIAS

Entender a realidade cultural

- 1 Cales eran os criterios polos que se organizaba a sociedade musulmá?
- 2 Realiza un esquema sobre a organización social que inclúa os criterios da actividade anterior. Acompaña de imaxes obtidas de Internet.
- 3 Contesta a partir do texto e das ilustracións:
 - a) Cales eran os dous elementos da cidade musulmá que tiñan unha función defensiva?
 - b) Cales eran os principais espazos relixiosos? Para que se utilizaban?
 - c) Cales eran os espazos e edificios cunha función pública? Para que se utilizaban?

O Islam (V). O legado artístico

11.1 Arquitectura e decoración

A relixión islámica prohibe representar figuras humanas e animais. Por iso, as manifestacións artísticas principais son a arquitectura e as artes aplicadas, que inclúen unha gran variedade de pequenos obxectos realizados en cerámica, madeira, marfil, bronce e coiro.

A **decoración** exterior dos edificios era moi sobria, pero os interiores recubríanse con mármore, azulexos e pranchas de xeso e de madeira. Os seus motivos principais foron debuxos vexetais estilizados, denominados **ataurique**; figuras xeométricas entrelazadas formando estrelas ou polígonos, coñecidas como **lacería**; e inscricións con versículos do Corán, ou **epigrafía**.

11.2 A mesquita e outros edificios

A **mesquita** é o edificio musulmán máis destacado. A súa estrutura baséase na casa de Mahoma, en Medina, e consta de dúas partes: o patio e a sala de oración.

- O **patio** é un espazo aberto, rodeado por un pórtico. Nel sitúanse unha fonte das ablucións, onde os fieis se lavan e purifican antes de orar; e unha torre ou minarete, desde a cal o muecín chama os fieis á oración.
- A **sala de oración** é un espazo cuberto, dividido en naves por soportes e arcos. Un dos seus muros, a quibla, oriéntase cara á Meca, e identifícase porque no centro ten o mihrab ou nicho baleiro que alberga o Corán.

Entre as mesquitas máis destacadas encóntranse as de Medina, A Meca, Damasco, Kairuan, Samarra, Xerusalén e Córdoba. Algunhas mesquitas teñen planta central, como a da Rocha, en Xerusalén, construída no século VII.

Os **palacios** eran a residencia dos califas. Tiñan unha parte pública, onde se localizaba o salón do trono; e unha parte privada, onde se encontraban os aposentos, os baños e o harén. Todos eles contaban con xardíns e fontes.

Outros edificios construídos polos musulmáns foron **fortalezas**, ou recintos fortificados; **mausoleos**, ou enterramentos, e **madrasas**, ou centros de estudos coránicos ou seculares.

As achegas islámicas

Na **arquitectura** utilizáronse **materiais** pobres, como o ladrillo, o xeso e a madeira.

Os **soportes** empregados foron a columna e o pilar, sobre os que descansan arcos de ferradura, apuntados ou lobulados.

E as cubertas eran alinteladas ou abovedadas.

A **decoración** interior realizouse con ataurique (1), lacería (2) ou epigrafía (3).

AVANZA EN COMPETENCIAS

Analizar estilos Vexo, penso, preguntome

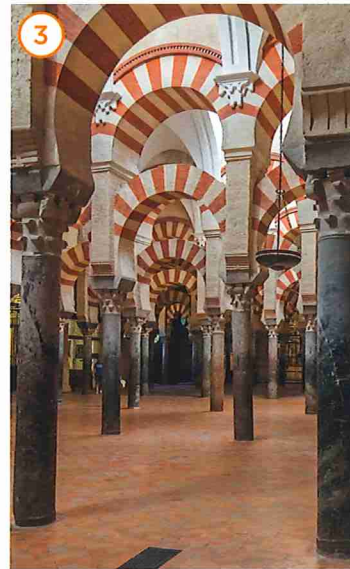
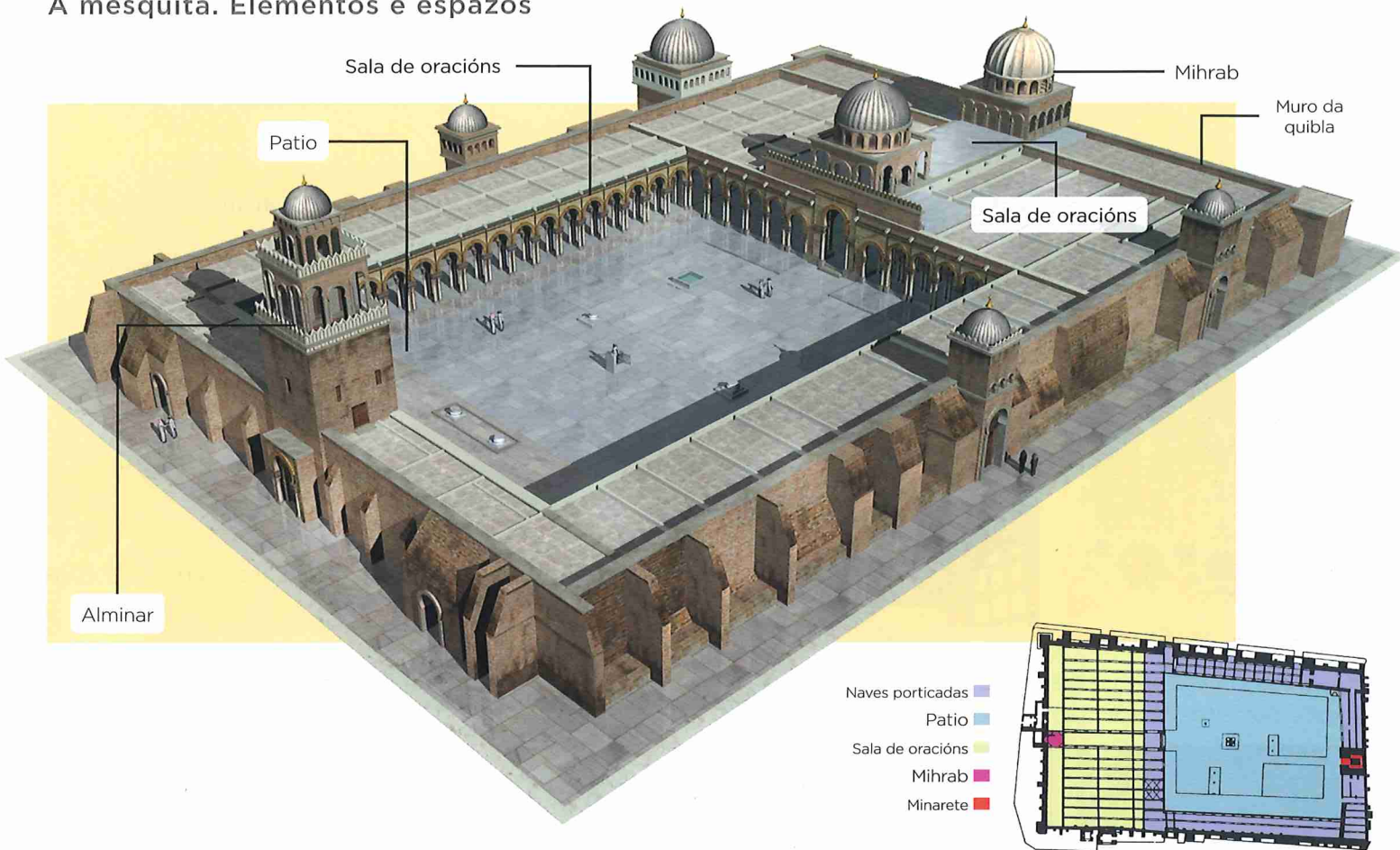
- 1 Observa as ilustracións das dúas páxinas e identifica os elementos construtivos propios da arquitectura musulmá.

- 2 Cales eran os principais tipos de edificios musulmáns? Cal era a función de cada un deles?
- 3 Describe o tipo de decoración que mostran as imaxes. En que tipo de materiais adoitaba realizarse?

DESTREZA

A análise de obras de arte (I). A arquitectura

A mesquita. Elementos e espazos

Coñecer a arte

4 Contesta estas cuestións sobre a mesquita:

- En que se inspirou o seu modelo de construción?
- Sitúa as seguintes partes no patio ou na sala de oración e di para que se utilizaban: a fonte, a quibla, o mihrab, o minarete.

5 Que contraste aprecias entre o exterior e o interior dos edificios da arquitectura musulmá?

6 Indica por que a escultura e a pintura non son significativas e teñen tan poucos exemplos na arte musulmá?

DESAFÍOS QUE DEIXAN PEGADA

APLICA

- 1 Escribe unha definición breve dos conceptos representados polas seguintes imaxes.

Corpus Iuris Civilis

Mosaico

- 2 Explica quen foron estes personaxes e di por que feito ou feitos históricos destacaron.

Carlomagno

Teodosio I

- 3 Ordena cronoloxicamente estes feitos. A continuación, sitúaos nun eixe cronolóxico sinxelo: a) Toma de Constantinopla polos turcos. b) Conquistas de Xustiniano. c) Fundación de Constantinopla. d) Conquista musulmá de Siria, Palestina e Exipto. e) III Concilio de Toledo. f) Coroación de Carlomagno.

REFLEXIONA E VALORA

Reflexiona de xeito individual e comparte en grupo a valoración sobre as actividades implicadas. Descarga en anayaeducacion.es a rúbrica correspondente.

PON A PROBA AS TÚAS COMPETENCIAS

Comproba as túas competencias realizando a autoavaliación competencial en anayaeducacion.es.

- 4 A relixión predicada por Mahoma fundaméntase en cinco preceptos relixiosos. Explicaos con axuda das seguintes frases:

«Non hai máis Deus que Alá e Mahoma é o seu profeta».
 «Observa a oración, porque ela preserva do ilícito e da obscenidade.»
 «Toma das súas riquezas unha caridade para purificalos e enriquecer as súas almas con ela.»
 «Quen xaxúe no mes de Ramadán con fe e esperanza na recompensa de Deus, seranlle perdoados os seus pecados.»
 «Quen peregrine correctamente, é coma se tivese nacido novamente.»

- 5 Copia no teu caderno os seguintes termos e conceptos e relaciónaos entre si:

Califato abasí

Damasco

Califato omeia

Conquista de Creta e Sicilia

Califato ortodoxo

Máxima expansión do imperio islámico

Medina

Bagdad

Familiares e amigos de Mahoma

- 6 Observa esta imaxe e explica as características da arquitectura bizantina.

- 7 Identifica e escribe no teu caderno os elementos da mesquita sinalados nesta imaxe.

